

Тарасенко В. С.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

НОВАЦІЇ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ

Анотація. Статтю присвячено аналізу правового регулювання пенсійного забезпечення суддів, змін до порядку призначення пенсій суддям, які вийшли у відставку, у зв'язку із проведенням пенсійної реформи.

Ключові слова: суддя, пенсія, щомісячне довічне грошове утримання, пенсійне забезпечення.

Постановка проблеми. Судді є посадовими особами судової влади, які відповідно до Конституції України наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів.

Пенсійне забезпечення є одним із заходів соціального забезпечення, яке гарантує суддям відповідний рівень життя. Підвищення соціального захисту суддів, зокрема їхнього пенсійного забезпечення, завжди було одним із пріоритетних напрямів держави, про що свідчить приділення уваги цьому питанню останнім часом на законодавчому рівні.

Організація матеріального забезпечення суддів після досягнення ними пенсійного віку, умови і порядок його надання врегульовані загальними законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», а також спеціальними законами України, які встановлюють умови пенсійного забезпечення, відмінні від загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – «Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу». Проте, незважаючи на нормативне врегулювання пенсійного забезпечення суддів, існують певні проблеми в його правовому регулюванні та в порядку призначення пенсій, що й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Пенсійне забезпечення суддів за часів незалежності України досліджувалось недостатньо в науковій літературі. Окремі питання, пов'язані із визначенням статусу суддів, їх правовими гарантіями, розглядалися у наукових працях таких вчених-правознавців, як В. М. Андрійв, В. Ф. Бойко, Н. Б. Болотіна, М. І. Іншин, С. М. Прилипка, С. В. Прилуцький, Д. М. Притика, С. В. Подкопаєв, А. О. Селіванов, В. М. Шаповал, М. М. Шумило та інші.

Теоретичні та практичні аспекти пенсійного забезпечення суддів висвітлюються у працях таких науковців, як Н. Б. Болотіна, В. Я. Бурак, М. Л. Захаров, Г. А. Зуб, С. М. Прилипка, С. М. Синчук, Е. Г. Тучкова, О. М. Ярошенко та інші.

Метою цієї статті є аналіз системи нормативно-правових актів, якими впроваджені певні гарантії у сфері пенсійного забезпечення суддів, дослідження проблемних

питань щодо пенсійного забезпечення суддів у зв'язку з проведенням пенсійної реформи, положень чинного законодавства та правових позицій Конституційного Суду України щодо змін умов призначення пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці, а також практики його застосування судами загальної юрисдикції, формулювання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цих правовідносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України [1, ст. 126]. Згідно зі ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незалежність судді забезпечується, зокрема, його належним матеріальним та соціальним забезпеченням [2, ст. 47].

Однією з гарантій забезпечення незалежності суддів є надання їм за рахунок держави матеріального забезпечення та соціального захисту як під час здійснення ними своїх повноважень (суддівська винагорода), так і в майбутньому у зв'язку із досягненням пенсійного віку (пенсія) чи внаслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці (щомісячне довічне грошове утримання). Зазначена гарантія спрямована на забезпечення гідного рівня життя як працюючих суддів, так і суддів після досягнення пенсійного віку чи внаслідок припинення ними повноважень.

Отже, чинне законодавство надає судді право вибору між отриманням пенсії або щомісячного довічного грошового утримання як гарантованого державою соціального забезпечення.

Разом із тим, у судовій практиці відомі випадки неоднозначного застосування судами зазначених положень, яскравим прикладом чого служить рішення Центрально-Міського районного суду м. Макіївки Донецької області, яким визнано неправомірним припинення виплати громадянці С. пенсії за віком, призначеної відповідно до вимог Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та зобов'язано управління Пенсійного фонду України в Центрально-Міському районі м. Макіївки Донецької області продовжувати виплачувати їй пенсію за віком, не припиняючи виплат щомісячного довічного грошового утримання судді у відставці. Позовні вимоги суд задовольнив, посилаючись на те, що поняття «пенсія» відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «щомісячне довічне грошове утримання судді» не є тотожними, оскільки статус судді зберігається і після виходу у відставку. Утім зазначене рішення було скасоване постановою Донецького апеляційного адміністративного суду, яка залишилася без змін рішеннями судових інстанцій вищо-

го рівня, оскільки Законом України «Про статус суддів» (який діяв на час виникнення спору) закріплене право вибору суддею, який пішов у відставку та має не менше 20 років стажу суддівської роботи, одного з видів соціального забезпечення у разі оформлення виходу у відставку – отримання пенсії з урахуванням віку та стажу роботи на умовах, визначених в ст. 37 Закону України «Про державну службу», або неоподаткованого щомісячного довічного грошового утримання у відповідних відсотках від заробітної плати працюючого на аналогічній посаді [3, с. 24].

Аналізуючи норми чинного законодавства щодо пенсійного забезпечення суддів, констатуємо, що суддя, який вийшов у відставку, не має права на одночасне отримання пенсії на загальних підставах, визначених в Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», чи пенсії, призначеної відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», та щомісячного довічного грошового утримання. Зазначене підтверджується і назвою ст. 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» – «Пенсія або довічне грошове утримання судді у відставці», яка виключає можливість призначення суддям у відставці одразу двох видів соціального забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія – щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим Законом [4, ст. 1]. У солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування виплачуються наступні види пенсій: пенсія за віком; пенсія по інвалідності; пенсія у разі втрати годувальника. Аналогічні види пенсій виплачуються і за Законом України «Про державну службу» [5, ст. 37], за нормами якого здійснюється призначення пенсій і суддям, які вийшли у відставку. Таким чином, суддя, який вийшов у відставку, має право на отримання одного зі вказаних вище видів пенсій державних службовців за нормами Закону України «Про державну службу». Найбільш поширеним видом пенсій, яку отримують судді, які вийшли у відставку, є пенсія за віком.

Однією з умов призначення суддям, які вийшли у відставку, пенсії за віком або за їх вибором щомісячного довічного грошового утримання відповідно до ст. 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є досягнення пенсійного віку – чоловіками 62 роки, жінками – пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». До досягнення зазначеного вище віку право на пенсію за віком або щомісячне довічне грошове утримання мають чоловіки 1955 року народження і старші після досягнення ними такого віку: 60 років – які народилися по 31 грудня 1952 року; 60 років 6 місяців – які народилися з 1 січня 1953 року по 31 грудня 1953 року; 61 рік – які народилися з 1 січня 1954 року по 31 грудня 1954 року; 61 рік 6 місяців – які народилися з 1 січня 1955 року по 31 грудня 1955 року.

Необхідно визнати, що підвищення пенсійного віку (з 60 до 62 років для чоловіків та з 55 до 60 років для жінок) для суддів для отримання ними права на пенсію або щомі-

сячне довічне грошове утримання, запроваджене пенсійною реформою у 2011 році, як і для всіх інших категорій громадян, значно погіршило умови пенсійного забезпечення і грошового утримання суддів у відставці.

Утім, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 3 червня 2013 року по справі № 3-рп/2013 визнав конституційними норми законодавства щодо збільшення пенсійного віку суддів, посилаючись на те, що змінивши вік, після досягнення якого судді мають можливість реалізувати право на вибір матеріального забезпечення, а саме одержувати пенсію державних службовців або за їх вибором щомісячне довічне грошове утримання, Верховна Рада України здійснила свої конституційні повноваження, не порушивши при цьому положення ст. 126 Конституції України щодо граничного віку працюючого судді та гарантій незалежності суддів [6].

Другою умовою призначення суддям, які вийшли у відставку, пенсії або за їх вибором щомісячного довічного грошового утримання є наявність визначеного законом періоду страхового стажу. Згідно з умовами ст. 37 Закону України «Про державну службу», за якими призначається пенсія або щомісячне довічне грошове утримання суддям, які вийшли у відставку, на одержання пенсії державних службовців мають право особи за наявності страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, передбаченого абзацом першим ч. 1 ст. 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», у тому числі стажу державної служби не менше 10 років, та які на час досягнення зазначеного віку працювали на посадах державних службовців, а також особи, які мають не менше 20 років стажу роботи на посадах, віднесених до категорій посад державних службовців, незалежно від місця роботи на час досягнення зазначеного віку.

Таким чином, призначення суддям, які вийшли у відставку, пенсії державних службовців або за їх вибором щомісячного довічного грошового утримання пов'язується не лише з досягненням ними пенсійного віку та наявністю загального страхового стажу, але й залежить від наявності спеціального страхового стажу та місця роботи на час досягнення пенсійного віку.

Пенсія суддям у частині, що не перевищує розміру пенсії із солідарної системи, призначається відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і виплачується за рахунок коштів Пенсійного фонду України. Інша частина пенсії, що перевищує цей розмір, виплачується за рахунок коштів Державного бюджету України.

Отже, пенсійне забезпечення суддів здійснюється за змішаними умовами, тобто зазначені категорії осіб мають право на пенсію із солідарної системи пенсійного забезпечення, оскільки вони протягом своєї трудової діяльності підлягали загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, та на пенсію за спеціальним законом, який регулює питання статусу суддів – Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Іншим видом соціального забезпечення суддів, які вийшли у відставку, є щомісячне довічне грошове утримання, яке виплачується незалежно від досягнення суддями пенсійного віку. Зазначений вид матеріального забезпечення гарантує матеріальне забезпечення судді внаслідок

припинення ним повноважень і набуття статусу судді у відставці. Однак за своєю суттю ця виплата є достроковою пенсією, оскільки призначається суддям після припинення ними повноважень, тому видається доцільним відмовитися від розмежування матеріального забезпечення судді, який вийшов у відставку, на пенсію та щомісячне довічне грошове утримання, та залишити лише пенсійне забезпечення суддів, які вийшли у відставку, право на яке може виникати після досягнення ними пенсійного віку та наявності визначеного законом страхового стажу або достроково, внаслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці, на умовах, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Пенсійною реформою 2011 року був змінений розмір виплати щомісячного довічного грошового утримання судді та визначено, що щомісячне довічне грошове утримання виплачується судді у розмірі 80% грошового утримання судді, з якого було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, який працює на відповідній посаді.

Внаслідок внесення змін до законодавства щодо порядку нарахування щомісячного довічного грошового утримання суддів було зменшено його розмір, що, на думку Конституційного Суду України, викладену в рішенні від 3 червня 2013 року по справі № 3-рп/13, призвело до звуження обсягу права на щомісячне довічне грошове утримання суддів, встановлення обмеженої бази для нарахування суддям щомісячного довічного грошового утримання та скасування права суддів на одержання щомісячного довічного грошового утримання без обмеження граничного розміру.

Таким чином, Конституційним судом України визнано, що не відповідає Конституції України ч. 3 ст. 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» щодо обмеження виплати щомісячного довічного грошового утримання судді розміром 80% грошового утримання судді. Тому вона не підлягає застосуванню з дня ухвалення цього рішення. Відтак щомісячне довічне грошове утримання повинно виплачуватися судді у розмірі 80% грошового утримання судді, який працює на відповідній посаді. Також за кожний повний рік роботи на посаді судді більше 20 років розмір щомісячного довічного утримання збільшується на 2% від заробітної плати. При цьому розмір грошового утримання не може становити більше 90% заробітної плати судді, без обмеження граничного розміру даного змісту.

Ще одним напрямком проведеного в 2011 році реформування пенсійного забезпечення суддів є законодавче закріплення припинення виплати щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці на період їх роботи на деяких посадах та встановлення максимального розміру пенсії або щомісячного довічного грошового утримання. Згідно зі змінами, внесеними до ч. 5 ст. 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», виплата щомісячного довічного грошового утримання, призначеного відповідно до цієї статті, на період роботи на посадах, які дають право на його призначення або право на призначення пенсії в порядку та на умовах, передбачених

законами України «Про прокуратуру», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про статус народного депутата України», «Про державну службу», припиняється. На цей період призначається і виплачується пенсія відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Максимальний розмір щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

Безумовно, однією з гарантій незалежності суддів є встановлена ст. 22 Конституції України заборона при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів звужувати зміст та обсяг існуючих прав та свобод. Указане обмеження максимального розміру пенсії вочевидь суттєво знизило рівень матеріального забезпечення суддів, які вийшли у відставку, та призвело до виникнення диспропорції у розмірах пенсій однакових категорій колишніх суддів, які звільнилися до запровадження пенсійної реформи та після неї. Утім у своєму рішенні від 18 червня 2007 року по справі № 4-рп/2007 Конституційний Суд України вже вирішував питання про недопустимість встановлення в законі максимального розміру пенсії суддів або їх щомісячного довічного грошового утримання, наголошуючи, що це обмежить їх обсяг, а також зазначав, що, залишивши незмінним зміст права на пенсію та щомісячне довічне грошове утримання суддів, закон звужив обсяг цього права, встановивши граничну межу для таких виплат суддям.

Однак запровадження змін до пенсійного законодавства в 2011 році відбулося без урахування зазначеної позиції суду та призвело до звуження гарантій, прав і свобод, установлених чинним законодавством України, не лише суддів у відставці, але й інших категорій громадян, оскільки аналогічні обмеження максимального розміру пенсії десятьма прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність, стосуються і всіх інших, які також були охоплені пенсійною реформою. Рішенням Конституційного суду України від 3 червня 2013 року відновлено права щодо пенсійного забезпечення лише суддів, які вийшли у відставку, та визначено, що встановлення такої граничної межі для виплат суддям суперечить положенням Основного Закону України. Однак пенсійне забезпечення є державною соціальною гарантією і необхідною складовою конституційного права кожного громадянина на достатній життєвий рівень. Вважаємо, що змінами, внесеними до законодавства у зв'язку із проведенням пенсійної реформи, виявилися обмеженими також права у сфері пенсійного забезпечення усіх інших громадян. Утім на цей час відсутні рішення Конституційного суду України, якими б були визнані неконституційними зазначені положення чинного законодавства в цій сфері щодо інших категорій громадян.

Висновки. Розвиток пенсійної системи не може здійснюватися без проведення реформ. Запроваджена в 2011 році реформа пенсійної системи України мала на меті

скорочення дефіциту Пенсійного фонду України. Однак значна частина положень Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» погіршують умови пенсійного забезпечення громадян та суперечать ст. 21, 22, 24 Конституції України. Залишивши незмінним зміст права на пенсійне забезпечення різних категорій громадян, зазначеним Законом було звужено обсяг цього права, встановлено обмежену базу для нарахування пенсій та інших видів соціального забезпечення. Це стосується також і порядку призначення пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддів, які вийшли у відставку, чим знижено рівень гарантій незалежності суддів.

Пенсійне забезпечення суддів можна визначити як щомісячні грошові виплати з Пенсійного фонду України та Державного бюджету України, гарантовані законодавчо та спрямовані на забезпечення добробуту та підвищення життєвого рівня гідного статусу судді.

Видається недоцільним призначення пенсій суддям, які вийшли у відставку, на умовах, передбачених ст. 37 Закону України «Про державну службу». Вважаємо, що пенсійне забезпечення суддів, які вийшли у відставку, повинне регулюватися виключно спеціальним Законом України «Про судоустрій і статус суддів», у зв'язку із чим необхідно закріпити порядок та умови пенсійного забезпечення зазначених категорій громадян у ст. 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» без відсилання до норм інших нормативних актів.

Можна виділити наступні особливості пенсійного забезпечення суддів, які вийшли у відставку:

- порядок призначення та виплати пенсій суддям регулюється Конституцією України, законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про судоустрій і статус суддів», «Про державну службу»;

- пенсія є гарантованою державою грошовою, щомісячною, довічною виплатою;

- пенсія за віком призначається суддям, які досягли встановленого законодавством пенсійного віку, її виплата обумовлена наявністю визначеного законом страхового стажу і виходом судді у відставку;

- фінансування пенсійного забезпечення суддів у відставці є змішаним – пенсія виплачується органами Пенсійного фонду за рахунок коштів Пенсійного фонду України та Державного бюджету України.

Щомісячне довічне грошове утримання суддів можна визначити як гарантовану державою щомісячну спеціальну соціальну виплату, спрямовану на забезпечення гідного статусу судді життєвого рівня, яка виплачується внаслідок припинення повноважень і набуття статусу судді у відставці.

Можна виділити наступні особливості щомісячного довічного грошового утримання судді:

- порядок її призначення та виплати регулюється Конституцією України і Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;

- зазначена виплата є гарантованою державою грошовою, щомісячною, довічною, звільненою від сплати податку;
- зазначена виплата призначається суддям внаслідок припинення їх повноважень і набуття статусу судді у відставці;

- одержання зазначеної виплати не залежить від досягнення суддею пенсійного віку, право на її отримання мають судді у відставці, які не досягли пенсійного віку, встановленого ст. 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», до досягнення ними визначеного цим Законом пенсійного віку, коли в них виникне право вибору матеріального забезпечення – пенсії державних службовців або щомісячного довічного грошового утримання;

- одержання зазначеної виплати обумовлене наявністю стажу роботи на посаді судді не менше 20 років;

- виплачується органами Пенсійного фонду України за рахунок коштів Державного бюджету України.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55. – Ст. 7.
3. Нікулова І. Або пенсія, або утримання // Вісник Пенсійного фонду України. – 2012. – № 3. – С. 24.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-50. – Ст. 376.
5. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 року № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці) від 3 червня 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 44. – Ст. 1583.

Тарасенко В. С. Новации в сфере пенсионного обеспечения судей

Аннотация. Стаття посвящена аналізу правового регулювання пенсійного забезпечення судей, змінений в порядку призначення пенсій суддям в відставці в зв'язі з проведенням пенсійної реформи.

Ключевые слова: судья, пенсия, ежемесячное пожизненное денежное содержание, пенсионное обеспечение.

Tarasenko V. Novations in the sphere of pension provision of Judges

Summary. The Article deals with analysis of legal regulation of pension provision of Judges, changes in procedure for assignment of pensions for retired Judges on the context of implementing pension reform.

Key words: judge, pension, monthly perpetual maintenance, pension provision.